

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Мафтік Ірина Олександрівна

**ПОШУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З
ПРИРОДОЮ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О.І. Гаврило,
к.б.н., доцент, доцент кафедри
дошкільної і початкової освіти
« ___ » _____ 2020 року
Виконала _____ І.О. Мафтік
« ___ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Сутність та особливості пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку	7
1.2. Сучасний стан пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладів дошкільної освіти	19
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРИРОДОЮ	31
2.1. Форми, методи і прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою	31
2.2. Принципи і умови створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою	38
Висновки до другого розділу	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність теми. В останній час дошкільна освіта перебуває у стані інтенсивного пошуку нових ідей та шляхів розвитку. Закон України «Про дошкільну освіту» скеровує педагога на те, що дошкільна освіта – це процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних особливостей, культурних потреб. Основною метою навчання та виховання виступає розвиток інтересу до пізнання невідомого, формування у дітей дошкільного віку навичок самоосвітньої діяльності. Усвідомлення дитиною уявлень про взаємозв'язок людини та природи має особливе значення для її всебічного розвитку, що спирається на оволодінні засобами практичного взаємозв'язку з довкіллям.

Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою проходить під час безпосередньої взаємодії з навколишнім світом. Закономірності ознайомлення та формування знань про природу, особливості процесу навчання та виховання дітей дошкільного віку, аналіз видів діяльності і засобів викликають необхідність пошуку і дослідження найефективніших з-поміж них. Такою діяльністю, зокрема, є пошуково-дослідна, яка відома як провідний механізм розвитку дитини. Пошуково-дослідна діяльність найближче підводить дитину до проблеми, а винагородою за активність та допитливість є самостійні «відкриття» дітей у світі природи. Адже під час досліду розв'язується пізнавальне завдання за допомогою наявних у них умінь і навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох дослідженнях останніх десятиріч таких науковців як О. Білан, Н. Горопахи, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Рижової та інших уточнено завдання ознайомлення дітей з природою, визначено зміст, основні форми, та методи.

Питання про проблему, сутність, структуру та значення пошуково-дослідної діяльності розглядалося у працях Г. Беленької, О. Іванової, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, Н. Яришевої. Науковці дотримуються думки, що

саме пошуково-дослідна діяльність гармонійно інтегрує всю різносторонність не тільки теоретичних знань, але й умінь та навичок щодо їх набуття та перенесення в різні сфери життєдіяльності дошкільника. Деякі аспекти організації експериментальної діяльності висвітлені у роботах Н. Лисенко, Л. Калузької. Теоретичні основи експериментування як методу, визначено в роботах Г. Беленької, М. Подд'якова; психологічні передумови експериментальної діяльності широко представлені у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Д. Ельконіна, З. Істоміної, О. Леонт'єва, Г. Люблінської. Але на сьогоднішній день застосування пошуково-дослідної діяльності недостатньо впроваджене у роботі дошкільних навчальних закладів, а саме: повністю не розроблені питання стосовно включення даної діяльності до програм виховання дошкільників, малою кількістю літератури з даної теми, і найголовніше, відсутністю мотивації педагогів до цього виду діяльності. Тому це і обумовило вибір теми магістерської роботи: **«Пошуково-дослідна діяльність у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою».**

Мета і завдання дослідження. Мета нашої роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні форм, методів та прийомів пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Відповідно до мети дослідження були сформульовані такі *завдання*:

- 1) проаналізувати психолого-педагогічну літературу та визначити сутність і сучасний стан пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку в освітній роботі закладів дошкільної освіти;
- 2) виділити ефективні форми, методи та прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою;
- 3) схарактеризувати принципи та умови створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Об'єкт дослідження – процес ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Предмет дослідження – форми, методи і прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Матеріали та методи дослідження:

теоретичні: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення різних поглядів на досліджувану проблему в галузі дошкільної педагогіки та психології з метою визначення сутності та сучасного стану організації пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку, на умови створення розвивального середовища для вказаної діяльності;

емпіричні: аналіз бесід, анкетування вихователів та батьків з метою визначення стану пошуково-дослідної діяльності у освітньому процесі закладу дошкільної освіти; аналіз умов та принципів створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Наукова новизна одержаних результатів. Визначено теоретичні основи пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку, її структуру; виокремлено ефективні форми, методи і прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою; схарактеризовано принципи і умови створення розвивального середовища для організації пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані у роботі педагогічних колективів закладів дошкільної освіти в ході організації пошуково-дослідної діяльності дітей; а також в процесі підготовки фахівців дошкільної освіти у закладах вищої освіти.

Апробація результатів та публікації. Матеріали магістерського дослідження були представлені на Всеукраїнській науково-практичній

конференції для студентів та молодих науковців «*Вивчення і впровадження ідей Василя Сухомлинського в практику сьогодення*» (1-2 жовтня 2020 р., м. Кропивницький); на Міжнародній інтернет-конференції молодих учених і студентів «*Глухівські наукові читання – 2020. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*» (9-11 грудня 2020р., м. Глухів). За результатами роботи опубліковано дві наукові праці.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків і додатків. Основний текст викладено на 58 сторінках, список використаних джерел налічує 62 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність та особливості пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку

Однією з найважливіших умов ознайомлення дітей з природою є вміння педагога підібрати найефективніші методи пізнання природи та методи засвоєння дітьми знань про неї. Із погляду на зміст, мету та завдання виховання поряд із традиційним та нетрадиційними методами вихователь має організувати та провести дослідну діяльність дітей, а винагородою за активність та допитливість є їх самостійні відкриття в природі, оскільки, під час досліду дитина самостійно виконує пізнавальне завдання, яке спрямоване на досягнення мети.

Процес навчання обумовлений використанням певних методів, завдяки яким діти опановують нові знання, розвиваються розумово, у них формуються необхідні для пізнавальної діяльності особистісні якості. *Метод* – це система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань. На практиці метод навчання постає як спосіб роботи вихователя, завдяки якому дошкільник засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності. Метод навчання спрямований на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності дітей, тому він має і освітнє, і виховне значення. Структурним елементом методу навчання є *прийом навчання* — конкретна дія вихователя чи дитини [51].

Розглянувши класифікацію методів, звертаємо свою увагу на практичні методи навчання, до складової яких входять прості досліди. Їх сутність полягає у перетворенні предмета, явища чи ситуації з метою виявлення прихованих якостей об'єктів, установлення зв'язків між ними та ін.

Такі дії є пошуковими, їх зміст залежить від навчально-пізнавальних завдань, які ставить вихователь, можливостей дитини діяти самостійно.

Пошукові дії дошкільнят можуть бути спрямовані на виявлення властивостей предметів (важкий-легкий, плаває-тоне) та їх станів (перехід води у пару тощо). До такої діяльності, як правило, залучають старших дошкільників, а дітям молодшого і середнього дошкільного віку пропонують виконувати окремі пошукові дії. Поступово вони переходять від спроб певним способом досягти практичного результату до дій, спрямованих на пізнавальний результат, виявлення прихованих властивостей предметів та їх зв'язків.

Звертаючи свою увагу на класифікацію методів за типом пізнавальної діяльності, розроблену І. Лендером та М. Скаткіним, виокремлено п'ять основних методів навчання, а саме:

- пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод;
- репродуктивний метод;
- частково-пошуковий (евристичний) метод;
- проблемний метод;
- дослідницький метод [50, 51].

Пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод. Його використання вихователем забезпечує сприймання, усвідомлення та запам'ятовування дітьми фактів і явищ. Цінність цього методу полягає в тому, що він сприяє засвоєнню і відтворенню значного обсягу знань. При цьому вихователь має змогу використати різні форми викладу матеріалу (фронтальну, групову, індивідуальну).

Репродуктивний метод. Заснований на відтворенні знань, повторенні способів діяльності за завданням педагога. Із цією метою використовують неодноразове повторення виконання одного й того самого завдання, а також варіативних, схожих з раніше засвоєними зразками.

Частково-пошуковий (евристичний) метод. Суть його полягає в тому, що педагог доручає дітям завдання, які є окремими етапами розв'язання

проблеми. Дошкільники повинні сприйняти завдання, осмислити його умови і самостійно знайти шляхи його вирішення.

При цьому вихователь може запропонувати таку схему пошуку:

- приймати, а потім і самим висувати пізнавальне завдання;
- пропонувати здогадки про причини і наслідки спостережуваних явищ;
- обирати і використовувати способи перевірки висунутих здогадок;
- аналізувати факти, робити висновки. Проблемні ситуації виникають часто у повсякденному житті дитячого закладу, тому вихователю важливо максимально застосовувати частково-пошуковий метод [50].

Проблемний метод. Використовують його для активізації розумової діяльності дітей. Як відомо, інтерес до проблемних завдань у них виникає досить рано і розвивається протягом усього дошкільного віку. Для педагога, який вирішив використати цей метод, головне правильно сформулювати проблему, стимулювати самостійний пошук дітьми шляху її вирішення.

Проблемне навчання пов'язане із мисленням дитини, стимулює його розвиток. Тому важливо, крім мотивації такої навчальної діяльності, максимально враховувати рівень знань, можливості мислення дошкільника.

Дослідницький метод. Він заснований на складанні педагогом і пропонуванні дітям проблемних завдань для пошуку рішення. Діти мають сприйняти вказану вихователем або самостійно побачити існуючу проблему, усвідомити її умови, спланувати етапи і засоби вирішення, проаналізувати успішність роботи на кожному етапі. Дослідницький метод доцільно розглядати як один із основних шляхів пізнання, адже він широко характеризує природу дитини. Дослідницький метод – це шлях до пізнання через самостійний творчий та дослідницький пошук. Його основними складовими є виявлення проблеми, висунання та постановка гіпотези,

спостереження, експерименти (досліди), а також висування висновків на основі виконаної роботи [51].

У даний час ми є свідками того, як в системі дошкільного виховання формується один з ефективних методів пізнання навколишнього світу – метод експериментування. Сучасні дослідники такі, як Г. Беленька, Н. Горопаха, О. Дибіна, Л. Зайцева, О. Іванова, А. Куликовська, З. Плохій, О. Савенков рекомендують використовувати метод експериментування у роботі з дітьми дошкільного віку, адже головна його перевага полягає у наданні дітям реальних уявлень та знання про різні сторони досліджуваного об'єкта [7, 14, 17, 18, 22, 47].

Оскільки в системі екологічного виховання значне місце відводимо організації пошуково-дослідної діяльності дітей у природі, вдаємося до визначення суттєвих ознак досліду як сукупності взаємин між людиною та світом. У такому трактуванні це поняття означає практику людської діяльності, а в природознавстві під дослідом розуміють експеримент. Визначимо поняття «експеримент»:

- Експеримент (від лат. – дослід, науково-організований дослід) – спостереження досліджуваного явища у спеціально створених і точно фіксованих умовах, які дозволяють стежити за ходом явищ і відтворюють їх щоразу з повторенням цих умов [11].
- Експеримент – проба, дослід, чуттєво-предметна діяльність; відтворення об'єкта пізнання, перевірка гіпотези [35].
- Експеримент – є засобом навчання, формує уміння і навички вести експериментальну роботу, пробуджує інтерес до дослідження природи, розвиває мислення, активізує сприймання [8].
- Експеримент – планомірне проведення спостереження [35].

Аналізуючи визначення, ми можемо сказати, що поняття експеримент має схожість між дослідом та спостереженням. Але експеримент відрізняється від спостереження активним оперування досліджуваним

об'єктом, експеримент здійснюється на основі теорії, визначає постановку завдань та інтерпретацію його результатів. Можемо сказати, що поняття експеримент та дослід тотожні між собою. З цього приводу Г. Беленька має іншу думку, згідно якої дослід та експеримент зовсім різні види діяльності. Оскільки, експеримент являє собою маніпулятивну діяльність дитини з явищами чи об'єктами, що призводить до пізнання дитиною їх властивостей. При цьому знання виступають суміжним продуктом практичної ситуативної діяльності. На відміну від цього, дослідницька діяльність відрізняється наявністю чіткої мети та гіпотези. Дослід має чітку структуру, його можна відтворити, знаючи умови проведення, він потребує від дитини високого рівня розвитку таких розумових операцій, як узагальнення, систематизація знань. Але ми будемо дотримуватись думки більшості науковців, які вважають ці поняття рівними між як з теоретичної, так і з практичної точки зору [6].

Під час ознайомлення дошкільників з природою експериментування доцільно розглядати, як метод близький до ідеального, адже знання отримані самостійно, завжди є усвідомленими та більш глибокими. Доцільне використання цього методу навчання простежується у працях педагогів минулого, як: Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж. Руссо, К. Ушинського, як зазначає Л. Зайцева. Але, не дивлячись на велику кількість позитивних сторін даного методу, він не отримав широкого використання [18].

Аналізуючи дослідження М. Подд'якова, ми бачимо, що в якості основного виду діяльності (пошуково-дослідницької) виділено експериментування, цю дитячу діяльність, яка є доміантною протягом дошкільного дитинства. Потреба дитини у нових враженнях лежить в основі виникнення і розвитку пошукової діяльності, яка направлена на пізнання світу. Чим різноманітніше та інтенсивніше пошукова діяльність, тим більше нової інформації отримає дитина, тим більш всебічно вона буде розвиватись.

Діти люблять експериментувати, це пояснюється тим, що їм притаманне наочно-образне та наочно-дійове мислення, тому експеримент

відповідає віковим особливостям дітей [41]. У дошкільні роки експеримент являється провідним, особливо у перші три роки життя, практично єдиним способом пізнання світу. М. Подд'яков відмічає, що експериментування своїми коренями входить до маніпулювання предметів, про що неодноразово підкреслював Л. Виготський [49].

Теоретичною базою є дослідження М. Подд'якова, який ввів поняття "дитяче експериментування" та сформулював гіпотезу, що у дошкільному віці провідним видом діяльності зовсім є не гра, як це прийнято вважати, а експериментування (дослідження). Для підтвердження даної думки приводимо приклади:

1. Ігрова діяльність вимагає стимуляції та певної організації зі сторони дорослих, тобто грі треба навчати. А у діяльності експериментування дитина самостійно діє різноманітними способами на предмети, які її оточують, з метою повнішого пізнання. Дана діяльність не пропонується дорослим, а відбувається за ініціативою дитини.

2. У ході експериментування чітко представлені моменти саморозвитку. Під час дослідження дитина отримує нові знання про властивості та якості об'єкта і, в наслідок цього, може ставити для себе нові, більш складні завдання.

3. Деякі діти не люблять гратися, вони віддають перевагу виконанню певної діяльності. Якщо позбавити дитину можливості знайомитись з навколишнім світом шляхом експериментування можемо спостерігати затримку психічного розвитку дитини.

4. Експериментування пронизує всі сфери дитячого життя, в тому числі ігрову діяльність, яка виникає значно пізніше діяльності експериментування. Таким чином, не можна заперечувати твердження, що експерименти складають основу пізнання, що без них будь-які поняття перетворюються у сухі абстракції.

Численні дослідження науковців дають змогу виокремити основні положення експериментування, а саме:

- під час експериментування проявляється активність дитини, бажання отримати нові знання;
- є методом пошуково-дослідної діяльності, в якій яскраво виражені процеси розвитку ідей, цілей та мотивів особистості;
- являється основою дитячої творчості;
- під час експериментування органічно взаємодіють усі психічні процеси;
- є універсальним способом розвитку психіки;
- пронизує усі сфери дитячого життя, інші види діяльності.

У ході експериментування відбувається збагачення пам'яті дитини, активізація мисленнєвих процесів, так як постійно виникає необхідність здійснення аналізу та синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення. Необхідність підведення висновків про досліджуване стимулює дитину до розвитку мовлення. Експеримент позитивно впливає на емоційну сферу дитини, на розвиток творчих здібностей, на формування трудових навичок та зміцнення здоров'я за рахунок підвищеного загального рівня рухової активності [35, 53, 59].

Дослідження вчених демонструють, що елементарне експериментування доступне вже для дітей раннього та молодшого дошкільного віку. Діти з задоволенням досліджують пісок, глину, дізнаються про їхні властивості, граються з водою. Середній дошкільний вік дає можливість для більш складних дослідів, під час яких діти зможуть дати відповіді на складні питання. У старшому дошкільному віці розширюється коло об'єктів та явищ, з якими експериментують діти. Тому у процесі експериментування діти навчаються:

- бачити та виділяти проблему;
- приймати та ставити цілі;

- вирішувати проблему: аналізувати об'єкти та явища, виділяти суттєві ознаки та зв'язки, зіставляти різні факти, висувати гіпотези, обирати матеріали для здійснення експерименту;
- висловлювати судження, робити висновки;
- фіксувати етапи дій та результатів [22, 38, 56, 61].

Вагомий внесок у питання організації експериментування належить О. Івановій, яка розробила класифікацію експериментів. Вона вказує на те, що експерименти класифікують за різними ознаками:

- 1) за характером об'єктів, які використовують в експерименті: з рослинами, тваринами, неживою природою, людиною;
- 2) за місцем проведення: у лабораторії, у групі, на ділянці, у екологічному куточку та інше;
- 3) за кількістю дітей: індивідуальні (1 – 4 дитини), групові (5 – 10 дітей), колективні (уся група);
- 4) за характером включення їх у педагогічний процес: епізодичні, систематичні;
- 5) за причиною проведення: випадкові, заплановані, за запитанням дитини;
- 6) за тривалістю: короточасні (від 5 до 15 хвилин), довготривалі (більше 15 хвилин);
- 7) за кількістю спостережень за одним і тим самим об'єктом: одноразові, багаторазові або циклічні;
- 8) за місцем у системі: первинні, вторинні, підсумкові;
- 9) за характером мисленнєвих операцій: констатуючі (допомагають дослідити один із станів чи явищ тільки одного об'єкта), порівняльні (дозволяють дослідити динаміку процесу або відзначити зміни у стані об'єкта), узагальнюючі (простежуються загальні закономірності процесу, який вивчали раніше);
- 10) за способом використання: демонстраційні, фронтальні [25].

Детальніше спрямуємо увагу на класифікацію за способом використання. Демонстраційними експериментами називають такі, при яких використовується всього один об'єкт, яким володіє педагог. Він самостійно проводить досліди "демонструє його", а діти у свою чергу слідкують за ходом та результатами. Даний вид має сильні сторони використання, а саме:

- являється менш трудомістким, це виявляється на всіх етапах роботи: під час підготовки (оскільки один об'єкт підібрати легше ніж декілька), у процесі роботи та під час підведення підсумків;
- даний спосіб є більш простим у методичному відношенні. Проводячи досліди самостійно, вихователь має можливість раціонально розподілити час на етапи проведення, спрямувати увагу дітей на важливих моментах, виділити головне та другорядне;
- під час проведення майже неможливо допустити помилки;
- під час демонстрації лише одного об'єкта вихователю легше розподіляти увагу між об'єктом та дітьми, встановлювати з ними контакт, а також слідкувати за якістю засвоєння знань;
- демонстраційні досліди дають можливість слідкувати та підтримувати дисципліну, поведінку дітей;
- зменшений ризик порушення правил безпеки та виникнення непередбачених ситуацій;
- створюється можливість роботи з об'єктами чи предметами, які наявні в одному екземплярі, чи предмети, які несуть небезпеку для дітей (гриби, сірники та інше).

У той час демонстраційний спосіб має слабкі сторони, які можна розглянути за наступними показниками:

- об'єкти знаходяться на відстані від дітей і тому вони не в змозі розглянути та дослідити об'єкт детально;
- кожна дитина бачить об'єкт лише з певного кута зору;
- дитина не має можливості розглянути та обстежити предмет самостійно;

- сприймання здійснюється за допомогою лише одного аналізатора (зорового), рідше двох аналізаторів; не залучаються до дослідів тактильний, руховий, смаковий аналізатори;
- спостерігається низький рівень емоційного сприймання;
- простежується пасивність дітей, адже вони тільки спостерігають як педагог діє, але самі активної участі не приймають;
- сприймання нових знань проходить у ритмі, який задає педагог, для одних дітей він може мати високий рівень, а для інших зовсім низький;
- відсутня дитяча ініціативність;
- індивідуалізація навчання має складнощі.

Отже, ми бачимо, що даний спосіб має обмеження у використанні, оскільки негативні сторони мають високий показник. Тому, вважаємо за доцільне обґрунтувати спосіб фронтального експериментування (дослідів). Фронтальними називаються такі експерименти та дослідів під час яких використовується декілька об'єктів, якими маніпулюють діти. Використання даного типу компенсують недоліки демонстраційного способу. Але фронтальна форма має свої плюси та мінуси використання. Позитивні сторони фронтального способу виражаються в наступному:

- діти мають змогу добре розгледіти дрібні деталі;
- розглянути та дослідити об'єкт з різних сторін;
- для обстеження задіюються всі аналізатори;
- діти можуть самостійно проявляти активність;
- робота проходить в індивідуальному ритмі, тому дитина самостійно розподіляє час в залежності від рівня підготовки та сформованості трудових навичок;

Також емоційний рівень має високі показники та добре впливає на емоційну сферу дошкільника. Детальніше розглянемо негативні сторони фронтального способу:

- обмежена кількість об'єктів, що у свою чергу впливає на якість підготовки до проведення дослідів;

- вихователь має труднощі під час слідкування за ходом процесу пізнання та за якістю засвоєння знань кожної дитини;
- спостерігаються труднощі під час встановлення контакту з дітьми;
- постійно простежується не синхронність у роботі дітей;
- підвищується ризик погіршення дисципліни;
- підвищується ризик до порушення правил безпеки.

Ефективність експериментування залежить від урахування причин з яких проведено дослід. Експерименти за причиною проведення поділяються на випадкові, заплановані та за запитанням дитини. За доцільне вважаємо детальніше розглянути даний вид експериментування, оскільки вимоги кожного з них мають свої особливості. Випадкові експерименти не вимагають підготовки, вони проводять експромтом у тій ситуації, яка склалася у момент зацікавлення дитини. Але можемо сказати, що дані експерименти не є простими у використанні, оскільки потребують від педагога достатнього рівня підготовки. Заплановані дослідження включають у себе спеціальну підготовку, яка починається з виокремлення навчальних, розвивальних та вихованих цілей, визначення об'єкта дослідження. Експерименти за запитанням дитини вимагають надання дитині самостійності для визначення відповіді, тобто дитині пропонують самостійно знайти відповідь за допомогою експерименту, але якщо дитина не в змозі, педагог надає допомогу [24].

Г. Тугушева розглядає експериментальне навчання як розвивальне, мета його полягає у тому, щоб створити умови, при яких діти:

- самостійно набувають нових знань через навколишній світ;
- навчаються використовувати набуття знання для вирішення пізнавальних та практичних задач;
- набувають комунікативних навичок;
- розвивають дослідницькі навички (вміння виявити проблему, спостереження, проведення експерименту, аналіз, узагальнення та інше);

- розвивають системне мислення [59].

Експериментальна діяльність, як і будь-яка інша, має спиратися на певні принципи. Аналізуючи досвід Н. Горопахи, визначимо ці принципи:

- принцип урахування індивідуальних особливостей психічного розвитку – здійснюється через диференціацію форм організації експериментальної діяльності та методів впливу на дитину з боку вихователя;
- принцип доступності – реалізується шляхом побудови вихователем усієї роботи з дітьми на основі змісту програми навчання і виховання дітей дошкільного віку; доступність завдань обраному змісту експериментування за віковими та індивідуальними особливостями;
- принцип активізації самостійності – надання дитині можливостей вибору змісту та процесу експериментальної діяльності;
- принцип відповідно потребам та інтересу дитини – реалізується через врахування потреб дитини у доступних видах діяльності. Дітям можуть бути надані широкі можливості для апробування своїх сил та реалізації можливостей;
- принцип безпечності – створення безпечних умов для експериментування [13].

Отже, проаналізувавши сутність та значення методу експериментування у діяльності дошкільників ми визначили, що даний метод є ефективним у використанні, оскільки під час його застосування діти вчаться бачити та виділяти проблему, приймати та ставити цілі, вирішувати проблему: аналізувати об'єкти та явища, виділяти суттєві ознаки та зв'язки, зіставляти різні факти, висувати гіпотези, обирати матеріали для здійснення експерименту, висловлювати судження, робити висновки, фіксувати етапи дій та результатів. Загалом даний метод є позитивним комплексним чинником впливу на дитину.

1.2. Сучасний стан пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладів дошкільної освіти

Питання про ознайомлення дошкільників з природою є актуальною проблемою, адже саме в дошкільному віці закладається підґрунтя уявлень про навколишній світ, об'єкти, явища дійсності, взаємозв'язки в довкіллі. Пізнавальні можливості дітей у цей період досягають високих результатів. Відповідно до освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» Базового компоненту дошкільної освіти в Україні в дитини до кінця дошкільного віку важливо сформувати уявлення про природу планети Земля та космосу, зокрема, про живі організми, природне середовище, розмаїття явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки в природному оточенні, взаємозалежність природних умов, світу рослин, тварин, людської діяльності як позитивний або негативний чинник впливу на природу. Знання та уявлення дошкільнят будуть слугувати основою для формування та розвитку емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природи, яке в дошкільників проявляється у природодоцільній поведінці, бажанні і здатності включатися в практичну діяльність у природі, дотриманні правил природокористування, виваженому ставленні до рослин і тварин [1].

З. Плохій трактує, що психолого-педагогічними основами формування первинних екологічних уявлень у дошкільників є ідеї провідних учених Л. Виготського, В. Давидова, О. Запорожця, М. Подд'якова, С. Рубінштейн. Їх короткий зміст викладений у таких аспектах:

➤ Дітей дошкільного віку можна ознайомлювати з будь-якою сферою дійсності за умов, що її об'єкти та зв'язки між ними представлені наочно і є можливість включити їх у практичну діяльність дитини.

➤ Добираючи зміст та обсяг інформації, слід ураховувати особливості інтелектуального розвитку та мислення дітей, у яких переважає дієвість та образність.

➤ Зміст має ускладнюватися не за рахунок розширення та засвоєння фактів, а через установлення зв'язків та залежності між об'єктами та явищами дійсності [46].

На думку Г. Беленької, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Яришевої, знання про природу, пропоновані дошкільникам, повинні являти собою не суму розрізнених фактів, а взаємозалежний, послідовний ланцюжок уявлень, що розкривають найбільш важливі зв'язки та закономірності світу природи [6, 13, 42, 45, 62].

На сучасному етапі одним із найефективніших чинників якісного підвищення стану дошкільного виховання й результатів роботи за змістом кожного конкретного розділу програми є пошук активних методів навчання, виховання дітей і форми організації творчих видів їхньої діяльності. Ознайомлення дітей з природою посідає одне з найважливіших місць у системі загального виховання дитини, оскільки природа є джерелом всебічного розвитку дитини. Тому дошкільна освіта сьогодні має на меті завдання максимально оптимізувати діяльність працівників, як фактор ознайомлення дошкільників з природою шляхом використання найраціональнішої діяльності – пошуково-дослідної [35].

Проблема пошуково-дослідницької діяльності дошкільників у психолого-педагогічній літературі розглядалася та вивчалася значною кількістю педагогів, психологів: в історико-педагогічній спадщині, як зазначає О. Іванова, таких педагогів як Я. Коменського, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, К. Ушинського, Ф. Фребеля так і в сучасних дослідженнях Г. Беленької, Н. Горопахи, О. Іванової, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Рижової, Н. Яришевої [5, 25, 32, 38, 54, 62].

Н. Лисенко трактує пошуково-дослідну діяльність як організовану педагогом діяльність дітей, в якій шляхом активного відкриття природи, розв'язання проблемних завдань, практично перетворюваних дій діти одночасно оволодівають новими знаннями, уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття [34].

Аспекти використання пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дошкільників з природою досліджувалися в роботах Н. Горопахи, Л. Зайцевої, О. Іванової, Н. Кот, Н. Лисенко, Н. Рижової, Л. Прохорової [12, 18, 23, 29, 35, 53, 54]. П. Саморукова доводить, що пошукова діяльність є доцільною під час ознайомлення з природою, яка забезпечує найбільш високий рівень самостійності й активності дітей, дозволяє сформуванню уявлень про явища природи, виявити причинно-наслідкові зв'язки [55]. Роботи науковців показують, що дослідження допомагають ознайомити дітей з рухом тіл і його основними компонентами, з кулястістю Землі, добовими сезонними змінами, з порівнянням маси тіла за допомогою вагів, із властивостями температури, агрегатними змінами речовини та таке інше [2, 19].

Н. Лисенко відзначає особливість пошуково-дослідницької діяльності в тому, що вона здійснюється засобами, які дитина пізнає теоретично, а також уміннями й навичками, набутими практично. Цей вид дуже вдало поєднує чутливість і діяльність, що в повному обсязі відповідає особливостям мислення дітей старшого дошкільного віку. Мислення – це процес руху думки від невідомого до відомого. Здатність бачити невідоме залежить від попереднього досвіду. Тому дослідницька діяльність дієва за наявності в дітей певних знань про світ природи внаслідок чого, діти самостійно знаходять відповіді на запитання, що виникають, досягають очевидних результатів, перевіряють свої знання та можливості. У процесі пошуково-дослідної діяльності активізуються усі сфери особистості [33].

Науковці надавали великого значення проведенню дослідів у дошкільних навчальних закладах, адже під час практичної дії, діти повинні спостерігати, діяти, мислити, робити самостійні висновки. Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що за допомогою пошуково-дослідної діяльності у дитини формуються орієнтувальні вміння, інтелектуальні та практичні дії, розвиваються мисленнєві процеси. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве пізнання, словесне

обґрунтування, що комплексно сприяє активізації розумової діяльності [9, 12, 17, 20].

Дослідження свідчать, що діти дошкільного віку розуміють причини простих явищ, мають здатність до логічних міркувань, завдання яких спираються на практичну дію або спостереження. Н. Горобаха на цьому наголошувала відповідно до поглядів В. Сухомлинського: «Дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи розповідь вихователя про подорож краплинки води, вона має у своїй уяві й сріблясті хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Що яскравіші в її уявленні ці картини, то глибше осмислює вона закономірності природи» [цит. за 13].

Дослідження І. Павлова, як зазначає С. Веретеннікова, довели, що фізіологічною основою чуттєвого пізнання є спільна діяльність зорового, слухового, тактильного, нюхового аналізаторів. Чим більше аналізаторів задіяні у сприйманні, тим більш яскравішими та змістовнішими будуть уявлення. Внаслідок цього, можна стверджувати, що в основі ознайомлення дітей з природою лежить практична та наочна дія предметів та явищ на органи чуття. Діти повинні мати можливість доторкнутися, роздивитися предмети, по-можливості відчутти їх на смак, нюх [9].

Розглядаючи пошуково-дослідну діяльність як чуттєво-практичну (а саме такою вона і є), беремо до уваги, що здійснюється вона теоретично пізнаними засобами і вміннями та навичками, здобутими практично. Цей вид діяльності в повному обсязі відповідає розумовим особливостям дитини дошкільного віку. Дорослі спільно з дітьми можуть досліджувати явище або властивість, варіювати їх, змінювати умови, ситуації, спробувати різні способи пізнання. Для дітей стає доступним те, що в існуючій природі не підлягає спостереженню. У зв'язку з цим пошуково-дослідна діяльність має такі основні пізнавальні функції, як демонстрація зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, проникнення в саму сутність явищ природи тощо.

Чуттєва природа дитини – це глибокий найсуттєвіший регулятор її ставлення до навколишнього світу. Її присутність у пошуково-дослідній

діяльності проявляється у зв'язку: з одного боку, емоції стимулюють, а з іншого – зміцнюють, утверджуються і формуються в стійкі, переконливі почуття – основу ставлення до світу природи.

Характерною відмінністю пошуково-дослідної діяльності є те, що вона репрезентує активні методи, невід'ємною ознакою яких є зміни предмета пізнання. Пошуково-дослідна діяльність є найскладнішою, але саме вона відрізняється чіткою структурою, вимагає послідовного виконання визначених правил і завжди дає очікуваний результат.

Дослідження провідних науковців сучасності А. Богуш, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Т. Поніманської, Н. Яришевої та інших засвідчують, що ефективними формами та методами ознайомлення з природою є такі, що забезпечують чуттєве сприймання, наочно знайомлять дітей з живою природою, дають чіткі уявлення про навколишній світ [4, 33, 39, 46, 51, 61].

Пошуково-дослідна діяльність – це не ізольований вид діяльності, він проходить у тісному зв'язку з іншими видами. У першу чергу пошуково-дослідна діяльність взаємодіє із спостереженням. Спостереження являється основою будь-якого досліду, адже за допомогою нього відбувається сприймання ходу роботи та визначення результатів. Суттю спостереження є безпосереднє, цілеспрямоване, планомірне сприйняття дітьми процесів, явищ, об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття, без втручання у їх буття. Під час спостереження активно взаємодіють сприймання, мислення і мовлення, дошкільники виокремлюють у предметах і явищах основні, суттєві ознаки, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, залежності, засвоюють основні знання. Воно максимально відповідає особливостям пізнавальної діяльності дітей, сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей (інтересу до навколишнього світу, допитливості, спостережливості), удосконалює сенсорні процеси (відчуття, сприймання). Але спостереження можливе без експерименту. Наприклад, спостереження за пробудженням природи навесні зовсім не пов'язане з експериментом, оскільки процес проходить без втручання людини [22]. Зв'язок простежується

з трудовою діяльністю, адже досліди не можливі без виконання трудових дій. З одного боку, наявність у дітей трудових навичок та навичок спостереження дають умови для здійснення досліду, а з іншого боку, саме досліди викликають у дітей значний інтерес, який у свою чергу стимулює розвитку спостережливості та формуванню трудових дій [46].

Дана діяльність взаємопов'язана з розвитком мовлення. Це добре простежується на всіх етапах проведення досліду – під час формування мети, обговорення ходу, підведення підсумків, а також під час словесного звіту про дослід. Але необхідно відзначити двосторонній характер цих зв'язків. Уміння чітко висловити свою думку полегшує проведення досліду, у той час як поповнення знань сприяє розвитку мовлення. Дослідники доводять, що розвиток словникового запасу дитини дошкільного віку спирається на розвиток пізнавальної діяльності, формування елементів понятійного мислення. Отже, без розширення знань розвиток мовлення спрямовувався лише до простого маніпулювання словами. Досліди мають зв'язки з образотворчою діяльністю. Чим більше розвинуті образотворчі здібності, тим точніше буде визначений результат досліду, чим більше дитина ознайомена з об'єктом природи, тим точніше вона зможе його передати під час образотворчої діяльності. Також для цих видів діяльності однаково важливими є розвиток спостережливості та здібності реєструвати побачене [36].

Пошуково-дослідна діяльність має зв'язок з формуванням елементарних математичних уявлень. Під час проведення дослідів постійно виникає необхідність порівняти, порахувати, виміряти, визначити форму, розміри, колір та інше. Тому оволодіння математичними операціями значно полегшує хід експериментування. Загалом дослідна діяльність пов'язана із іншими видами діяльності, наприклад, з музичним, фізичним вихованням, але дані зв'язки прослідковуються слабо [39].

Пошуково-дослідна діяльність спонукає дитину до розвитку дослідницької активності та поведінки. Даній проблемі велику увагу

приділяє О. Подд'яков, тож доцільно дати визначення цьому поняттю. *Дослідницька діяльність* – це особливий вид інтелектуально-творчої діяльності на основі пошукової активності та дослідницької поведінки. Основою дослідницької діяльності є *пошукова активність* – це специфічна риса особистості, що характеризується прагненням і здатністю до опанування знаннями, які відповідають її потребам та інтересам, емоційним піднесенням і вольовим зусиллям. В основу дослідницької діяльності покладений провідний психологічний аспект – поведінка. Тому науковцями визначається поняття *дослідницька поведінка* – це поведінка, яка спрямована на пошук та отримання нової інформації; одна з фундаментальних форм взаємодії живих істот зі світом, спрямована на його пізнання; характеристика діяльності людини [8].

В основі дослідницької поведінки покладена важлива потреба в отриманні нової інформації, вражень, знань, результатів діяльності, тому така поведінка проявляється саме у дослідах, експериментах, пошуках нового. Мотивацією дослідницької поведінки є незрозумілість, бажання пізнати, дослідити, виявити, з'ясувати. Об'єкти новизни привертають увагу дитини і в першу чергу досліджуються ретельно та з особливим інтересом. Але надмірна новизна може загальмувати дослідницьку поведінку, викликати у дітей реакцію уникнення і навіть страху. Інший фактор – складність: чим динамічніший об'єкт, тим з більшою вірогідністю він викличе дослідницьку поведінку. Для подальшого розвитку досліду необхідний оптимальний рівень складності об'єкта. Занадто прості та занадто складні об'єкти сприяють швидкому згасанню пізнавальної активності. Оптимальним є такий рівень, який потребує від дитини зусиль, але при цьому – засвоєний, зрозумілий.

Діти досліджують об'єкти неживої природи (каміння, пісок, лід) – це один з найбільш розповсюджених типів об'єктів дослідження. Дитина може їх досліджувати різноманітними способами, разом з цим змінюючи, руйнуючи, для того щоб пізнати приховані властивості. Досліджуючи об'єкти живої природи діти намагаються зрозуміти основні ознаки.

Особливий інтерес викликають тварини – їх поведінка, спосіб життя. Тож до пошуково-дослідної діяльності спрямовують дитину мотиви пізнання нового, пізнавальні інтереси. Для успішного здійснення пошукової діяльності необхідна наявність особистісних якостей, тобто дослідницьких здібностей. Дані здібності є індивідуально-психологічними особливостями особистості, які є суб'єктивними умовами для успішної пошукової діяльності [48].

Пошуково-дослідницька діяльність дошкільників у природі є основою емпіричного пізнання довкілля, джерелом знань та розвитку пізнавальних інтересів. Виникає вона в період раннього дитинства. Найбільш значимою дослідницькою діяльністю є у період від трьох до десяти років, коли дитина інтенсивно освоює довкілля та набуває життєвої компетентності.

Г. Беленька виділяє етапи розвитку пошуково-дослідної діяльності у дітей:

- перший – підготовчий, або маніпулятивно-експериментальна діяльність;
- другий – цілеспрямоване експериментування;
- третій – власне дослідницька діяльність.

Охарактеризуємо кожен з етапів.

Перший етап – підготовчий, або маніпулятивно-експериментальна діяльність, яка триває до трьохрічного віку дитини. *Характерними її ознаками є:*

- безсистемність;
- ситуативність;
- залежність від матеріалу та наявних засобів пізнання.

Маніпулятивно-експериментальна діяльність не потребує спеціально створених умов чи обладнання. Дитина обстежує все, що потрапляє до її рук, за допомогою органів чуття, а також тих засобів, що є доступними і перебувають у полі її зору: паличка, камінчик, склянка з водою тощо. *Значення маніпулятивно-експериментальної діяльності* полягає у тому, що:

- відбувається розвиток відчуттів дитини;
- дитина оволодіває емпіричним пізнанням загальних зовнішніх властивостей об'єктів природи.

Другий етап — цілеспрямоване експериментування, яке триває від трьох до п'яти років. *Характерними ознаками другого етапу є:*

- цілеспрямованість у пізнанні;
- прагнення до перетворення об'єкта різними способами.

Це період спроб та помилок у пізнанні. Відсутність у дитини умінь прогнозувати наслідки своїх дій може призводити до виникнення непорозумінь з дорослими, інколи — до травмування дитини. *Значення цілеспрямованого експериментування:*

- розвиток мисленнєвих процесів;
- розширення обсягу знань про об'єкти та явища навколишнього світу природи;
- пізнання внутрішніх властивостей об'єкта (наприклад, вода розчиняє окремі речовини, утримує легкі предмети, може їх пересувати тощо).

Завданнями пізнавального розвитку на цьому етапі є засвоєння системи початкових знань, пробудження у дітей бажання пізнавати, милуватися, висловлювати власні думки та почуття від спілкування з природою.

Третій етап — власне дослідницька діяльність, яка виникає в старшому дошкільному віці на основі попередніх знань. *Характерними ознаками дослідницької діяльності є:*

- дитина має усвідомлену мету й гіпотезу (власне припущення);
- дослід для неї виступає засобом уточнення і розширення раніше засвоєної інформації;
- потребує спеціально створених умов та обладнання.

Значення дослідної діяльності:

- структурування знань у систему;
- розвиток пізнавальних інтересів та психічних процесів – мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення [6].

М. Подд'яков виділяє *два основних види пошуково-дослідної діяльності* у дітей старшого дошкільного віку. Перший характеризується тим, що активність у процесі діяльності повністю йде від самої дитини. Вона виступає повноцінним суб'єктом, який самостійно будує свою діяльність: ставить перед собою завдання, знаходить шляхи вирішення. У даному випадку дитина у процесі пошукової діяльності задовольняє свої потреби, інтереси. Даний вид має вагоме значення для розвитку пізнавальної активності, оскільки діти самостійно знайомляться з різними властивостями об'єкта, які є рівнозначними, при цьому не виділяючи головне та негативне, включаючи ці об'єкти у різні системи. Цей процес можна вважати не тільки гнучким, до того ж він збагачує досліди, творчо розвиває. Другий вид пошуково-дослідної діяльності організовує дорослий, який виділяє істотні ознаки, навчає дитину визначати алгоритм дій. Таким чином дитина отримує результати, які раніше були представлені дорослим [48].

Дослідницький підхід до навчання простежується у роботах М. Кларіна. У зарубіжній педагогіці існує поняття дослідницької діяльності як навчальної, під час якої дитина входить у процес пізнання, яка спрямовується за допомогою педагога. У найбільш розповсюдженому вигляді дослідницька діяльність пропонує наступне:

- дитина самостійно виділяє та ставить проблему, яку необхідно вирішити;
- передбачає можливі вирішення проблеми;
- перевіряє можливі вирішення проблеми, виходячи із отриманих даних;
- робить підсумки з результатів перевірки; застосовує висновки до нових відомостей;

- використовує підсумки дослідів відносно нових даних;
- робить узагальнення.

М. Кларін виділяє три рівні пошуково-дослідного навчання:

- на першому рівні вихователь пропонує дітям проблему та обирає метод вирішення;
- на другому рівні вихователь ставить перед дітьми тільки проблему, а методи вирішення діти обирають самостійно;
- на третьому рівні діти самостійно ставлять проблему та вирішують її [26].

Пошуково-дослідна діяльність є важливою складовою у навчально-розвивальній роботі дошкільного навчального закладу, оскільки має позитивні чинники впливу на розвиток самої дитини. Тому за доцільне вважаємо ширше розкрити значення методу експериментування, що є провідною складовою пошуково-дослідної діяльності.

Висновки до першого розділу

На основі вивченої літератури робимо висновок, що проблемою пошуково-дослідної діяльності дітей дошкільного віку переймалася велика кількість відомих педагогів, психологів, як минулого – Я. Коменський, Й. Песталоцці, так і сучасності – Г. Беленька, Н. Лисенко, З. Плохій, М. Подд'яков та інші.

Метод експериментування має визначену класифікацію, яку доцільно використовувати для організації навчальної діяльності: за характером об'єктів, за місцем проведення, за кількістю дітей, за характером включення їх у педагогічний процес, за причиною проведення, за тривалістю, за кількістю спостережень, за місцем у системі, за характером мисленнєвих операцій, за способом використання.

Г. Беленька виділяє етапи розвитку пошуково-дослідної діяльності у дітей дошкільного віку: підготовчий; цілеспрямоване експериментування; власне дослідницька діяльність.

Даний метод викликає у дітей інтерес до дослідження та вивчення природи, розвиває мисленнєві процеси (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення), стимулює пізнавальну активність та допитливість, активізує сприймання навчального матеріалу під час ознайомлення з природними явищами та об'єктами, з основами математичних уявлень, з етичними та безпечними правилами поведінки у природному довкіллі.

Аналізуючи вище сказане, підводимо підсумок, що пошуково-дослідна діяльність є активним рушійним механізмом у процесі ознайомлення з природою та взагалі для всебічного розвитку дитини, адже під час проведення дослідів діти досліджують об'єкти з метою виявлення прихованих зв'язків з явищами природи, у ході пошуково-дослідної діяльності дошкільники навчаються спостерігати, розмірковувати, порівнювати, відповідати на задані питання, формувати висновки, з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРИРОДОЮ

2.1. Форми, методи і прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою

Пошуково-дослідна діяльність вимагає від вихователя ретельної підготовки, дотримання структури досліду та експериментування, підбір раціональних форм, методів та прийомів. Проаналізувавши методичну літературу, ми дібрали ряд методичних рекомендацій, які були застосовані під час проведення пошуково-дослідної діяльності з дітьми у старшій групі.

Виконуючи дану діяльність із дітьми старшого дошкільного віку ми дотримувались окремо визначеної структури експериментування, до якої входять такі елементи, як:

- мета;
- завдання;
- зміст;
- мотив;
- засоби;
- форми роботи;
- умови роботи;
- результат [27].

Пропонуємо на прикладі розглянути детальніше. Нами було визначена мета: розширити вміння дитини взаємодіяти з досліджуваними об'єктами як засобами пізнання навколишнього світу в «лабораторних» умовах. Ми виокремили такі завдання, як:

1. Розвиток первинних природничо-наукових уявлень, розумових (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація) та психологічних (спостережливості, допитливості, активності) процесів;
2. Засвоєння методів пізнання; формування навичок комплексного обстеження предметів і явищ;
3. Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у природі.

Зміст діяльності полягав у отримання інформації про об'єкти, явища та предмети. За основний мотив поставлено пізнавальні потреби та пізнавальний інтерес, в основі яких лежить орієнтований рефлекс запитань «Що це?», «Що таке?». У старшому дошкільному віці пізнавальний інтерес має спрямованість: «Дізнатися – навчитися – пізнати». Засобами експериментування ми обрали мовлення, пошукові та практичні дії. Форми роботи: елементарно-пошукова діяльність, досліди (експерименти). Ми окреслили умови, за яких буде відбуватись діяльність – це поступове ускладнення, організація умов для самостійної і навчальної діяльності, використання проблемних ситуацій. Для реалізації вище сказаного за основу ми обрали результат, який повинні досягти по закінченню: досвід самостійної діяльності та дослідницької роботи, нові знання і уміння, складові психічних новоутворень.

Організовуючи заняття, ми керувалися визначеною структурою заняття-експериментування, до якого входять такі складові, як:

- постановка дослідницького завдання у вигляді проблемної ситуації;
- уточнення правил безпеки життєдіяльності під час експериментування;
- уточнення плану дослідження;
- вибір обладнання, самостійне його розміщення дітьми в зоні дослідження;
- розподіл дітей на підгрупи, вибір ведучих, які допомагають організувати однолітків й коментують хід і результати спільної діяльності підгрупах;

- аналіз та узагальнення отриманих дітьми результатів експериментування [17].

Важливою умовою під час експериментування є відповіді дітей на запитання: Як це я роблю? Чому я це роблю саме так, а не інакше? Навіщо я це роблю, про що хочу дізнатися, що зрештою вийшло?

Н. Яришева окремим видом виділяє структуру досліду, яка складається з чотирьох етапів:

Перший етап – підготовка дітей до досліду. Для більш результативного залучення дітей до досліду ми розпочинали з проведення бесіди, яка була спрямована на зацікавлення дітей дослідом. Наприклад, ставили такі запитання: «Як ви гадаєте, діти, дерева взимку живі?», «А чому вони не замерзають від сильного морозу?».

Другий етап – початок досліду розпочався з обговорення умов роботи та висування припущень. Приклад: «Діти, я читала, що дерева не замерзають тому, що в їхньому соку багато цукру. Пропоную вам поставити на мороз дві склянки: в одній буде проста вода, а в другій – вода з цукром. Як ви гадаєте, в якій склянці вода швидше замерзне? Чому?».

Третій етап – хід досліду. Даючи дітям установки, ми проводили дослід, обмінювалися думками, припущеннями.

Четвертий етап – заключний, на даному етапі ми обговорювали результати дослідження. Заключним етапом пошукової діяльності є формулювання висновків на основі аналізу отриманих результатів. У ході дослідження не слід поспішати робити висновки. Необхідно уважно всіх вислухати, якщо діти роблять неправильні або не досить чіткі висновки, допомогти усвідомити протиріччя, що виникли. Важливо, щоб кожне помилкове припущення було відхилене, щоб дошкільники були підведені до правильного розуміння суті того чи іншого явища. Усі висновки дослідів доцільно заносити в щоденник спостережень та експериментувань [62].

Під час організації пошуково-дослідної діяльності ми дотримувались методично визначених пошукових дій, які включає у себе:

- проблемну ситуацію;
- цілепокладання (мету);
- висування гіпотези;
- перевірку припущень, якщо припущення не підтверджувалися – формування нової гіпотези, реалізація у дії, підтвердження нової гіпотези;
- формування висновків.

Основним обов'язковим компонентом пошуково-дослідної діяльності є так звана гіпотеза, певне припущення, суть якого зводиться до наукового факту, а довести його можна лише внаслідок взаємодії з об'єктом. Тому важливим етапом є перевірка гіпотези [33]. Ми логічно правильно продумали свою діяльність та діяльність дітей, методично її забезпечували, визначали послідовність етапів роботи, способи постановки фіксації результатів, основні та допоміжні засоби й матеріали, тобто планування роботи спрямовувалося на підпорядкування єдиній меті – обґрунтованому переходу теоретичних уявлень на рівень узагальнених та систематизованих знань.

Для засвоєння об'єму знань дітьми, ми зверталися до програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», для необхідної організації пізнавальної і практичної діяльності. Формуючи систему знань про природу, обирали з програми той зміст знань, який можливо засвоїти за допомогою пошуково-дослідної діяльності. Роботу з дітьми старшого дошкільного віку треба спрямувати на уточнення всього спектра властивостей та ознак об'єктів та предметів навколишнього світу, взаємозв'язку та взаємозалежності об'єктів та явищ.

Основний зміст досліджень передбачає формування уявлень у дітей про:

- матеріали (тканини, папір, скло, порцеляна, пластик, метал, поролон, кераміку та інше);

- природні явища (явища погоди, кругообіг води в природі, рух сонця, снігопад) і час (доба, день-ніч, місяць, сезон, рух);
- агрегатні стани води (вода – це основа життя; як утворюється град, сніг, крига, паморозь, туман, роса, веселка);
- світ рослин (ознаки овочів та фруктів, їх форми, колір, смак, запах; порівняння гілок рослин – колір, форма, розташування бруньок та листя; порівняння квітів та інших рослин);
- світ речей (родові та видові ознаки);
- геометричні еталони (овал, ромб, призма, конус, куля) [52].

Протягом дня організовували життєві ситуації, направляючи дітей на визначення пізнавальних задач. У процесі аналізу запропонованих ситуацій у дітей виникала необхідність співвідносити набуті знання з тим, що вони сприймають. Пошукова діяльність починалася з того, що відомо, а що ні. Усвідомлення проблемної ситуації закінчується постановкою пізнавальної задачі: «Що відбувається і чому так відбувається?».

У результаті аналізу проблемної ситуації та усвідомлення пізнавальної задачі під нашим керівництвом, висувалися припущення про можливі причини явищ, за якими спостерігали та досліджували. Наприклад: разом з дітьми ми взимку виносили пофарбовану воду на мороз, щоб вийшов кольоровий лід. Нами було задане питання: «Чому на вулиці зимою вода перетворюється на лід? Чи можна виготовити кольоровий лід у приміщенні?» – діти робили різні припущення, одні більш точні та конкретні: «Вода взимку на вулиці замерзне – буде лід», другі помилкові: «Вода може замерзнути і на вулиці, і в кімнаті»; інші недостатньо точні: «На вулиці буде лід». Припущення, висловлені дітьми, були суперечливими. Тому ми пропонували перевірити, яке з них правильне. Були випадки, коли діти не висловлювали припущень, у такому разі ми самотійно спонукали до цього, або висловлювали необхідні припущення.

Ми організовували короточасні спостереження, які використовували для встановлення якості різних об'єктів природи, для їх розпізнавання, наприклад: під час визначення необхідності поливу рослин і доказів своїх суджень, діти відшукували ознаки, стан рослин, робили висновок про сухість та вологу ґрунту, про зміну кольору листя.

Наприклад, під час прогулянки, ми звертаємо увагу на те, що гілля кущів прикрашені гірляндами з краплинками води. Разом з дітьми вирішували куди подівся сніг, який діти вранці бачили на гілках. Приклади відповідей дітей: «Я думаю, що сніг розстав – каже одна дитина, – бачите ліхтарі світять, від них йде тепло, тому він розстав». «А я думаю, що розтанув тому, що сонце світить сьогодні, – каже інша дитина». Ми не відмовлялися від відповідей дітей, але пропонували згадати: «Вчора ввечері ліхтарі теж світили, а хіба сніг танув?», «Ні не танув – згадали діти». Ми розповідали, що сьогодні не було сонця, день був похмурий. Діти здогадалися, що причиною розставання снігу виявилось загальне потепління. Дітям пропонувалося подивитись на термометр, і вони переконуються, що на вулиці стало значно тепліше.

У ході заключного етапу пошуково-дослідної діяльності ми формували висновки на основі аналізу вже виявлених результатів дослідів, спостережень. До самостійного формулювання висновків вихователь стимулює дітей, він не повинен поспішати самостійно робити висновки. Необхідно вислухати усі висловлювання дітей, задавати додаткові питання, які можуть спонукати дітей до правильної думки.

Виконуючи дану діяльність, ми спирались на основні принципи та правила пошуково-дослідної діяльності:

- від простого до складного, від знайомого до незнайомого, спирались на наявний досвід та знання дітей;
- враховували особливості пори року;
- доводили експеримент до кінця;

- повторювали досліди для уточнення, поглиблювали знання про той чи інший об'єкт або явище;
- робили підсумок результатів дослідів;
- виховували дбайливе ставлення до речей, що оточують дитину, до природи з використанням позитивних прикладів поведінки дорослих і дітей [57].

Узагальнюючи практичний досвід науковців, педагогів-практиків, плануючи роботу з пошуково-дослідної діяльності, ми окреслили коло завдань:

- поглиблювати й розширювати уявлення дітей про навколишній світ, об'єкти та предмети природи, забезпечити оволодіння певними прийомами дослідження;
- стимулювати до експериментування, прояву творчого підходу та фантазії;
- формувати вміння здійснювати елементарну оцінку майбутніх результатів своїх дій;
- формувати усвідомлення поетапності пошукового процесу, розуміння значення всіх його компонентів.
- навчати дітей формулювати судження, робити висновки;
- розвивати самостійність та ініціативність, прагнення до дослідницької діяльності;
- розвивати емоційно-чуттєву сферу та пізнавальні здібності дітей;
- розвивати й удосконалювати навички пошуково-дослідної діяльності;
- активізувати знання у процесі дослідницької та трудової діяльності;
- виховувати бережливе ставлення до навколишнього світу, розуміти позитивні та негативні наслідки свого втручання у світ природи [10, 15, 40, 60].

Правильна організація пошуково-дослідної діяльності, використання форм впровадження, методів та прийомів керівництва даною діяльністю для

ознайомлення дошкільників з природою сприяє реалізації вище перерахованих завдань.

Розглядаючи праці науковців ми виділили ефективні форми впровадження пошуково-дослідної діяльності:

- заняття;
- екскурсії;
- прогулянки;
- трудова діяльність;
- експерименти (досліди);
- спостереження.

Визначили доцільні форми, методи та прийоми пошуково-дослідної діяльності: експерименти (досліди), технології розв'язання винахідницьких завдань, метод «Моделювання маленькими чоловічками», спостереження, проектування, праця, поетапна фіксація результатів, дидактичні ігри, трудові доручення, бесіди, читання художньої літератури, показ, пояснення, порівняння, зіставлення, обстеження, створення проблемних ситуацій, активізація знань та досвіду дітей, запитання пошукового характеру. Засобами є об'єкти живої та неживої природи, обладнання за змістом роботи [14, 22, 37, 40, 59].

2.2. Принципи і умови створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою

Дослідники з проблеми ознайомлення дошкільників із природою сходяться на тому, що необхідним засобом є створення належної матеріальної бази, зокрема, наявність куточка природи та ділянки із городом, квітником і садом, тобто стаціонарного предметного розвивального середовища, яке дозволяє безпосередньо знайомити та досліджувати об'єкти та явища природи, лабораторії, метеомайданчик. *Розвивальне предметне*

середовище – це система матеріальних об'єктів, із якими взаємодіє дитина, котра функціонально моделює зміст розвитку її духовного і фізичного образу. Тому для реалізації окреслених завдань педагогом необхідно створити відповідне середовище, сприятливе для прояву дитячого експериментування [11].

Щоб ефективно здійснювати ознайомлення дітей дошкільного віку з природою необхідно дотримуватися принципів створення предметно-розвивального середовища, які полегшують особистісну взаємодію вихователя із дітьми, спонукають їх до творчого пошуку і самостійності. За доцільне вважаємо охарактеризувати принципи, на яких ґрунтується формування розвивального середовища закладу дошкільної освіти.

Принцип дистанції, позиції при взаємодії регулює відносини між дорослим і дитиною в освітньому процесі. Комфортне спілкування можливо за наявності в групових приміщеннях різновеликих меблів. «Їх висота має бути такою, щоб не тільки вихователь без утруднень міг «пуститися», наблизитися до позиції дитини, але і дитина могла «піднятися» до позиції вихователя, а іноді і подивитися на нього зверху». Під час здійснення контакту з дитиною дорослому так само необхідно знайти правильну дистанцію, загальний простір спілкування як із кожною дитиною окремо, так і зі всією групою в цілому.

Принцип активності передбачає реалізацію потреби кожної дитини у побудові свого власного предметного оточення. Формування умов, що провокують виникнення і розвиток пізнавальних інтересів дитини, її вольових якостей, емоцій і почуттів. Для цього необхідно по-новому поглянути на планування приміщень, підійти більш розумно до використання їхнього розвивального потенціалу, наприклад, створення міні-лабораторії з різноманітним обладнанням, куточка природи, ділянки саду та городу, тобто такого місця де дитина буде відчувати себе першовідкривачем.

Принцип стабільності – динамічності. Даний принцип розкриває необхідність надання дитині можливості самій змінювати і створювати

навколишнє середовище, відповідно до своїх смаків і настрою. Життєвий світ дитини не може бути створений іншим. Головна функція вихователя дошкільного закладу – допомогти дитині навчитися зберігати свій життєвий світ тому, що дитина і світ мають бути разом. На практиці реалізація цього принципу не завжди продуктивна.

Принцип комплексії і гнучкого зонування передбачає надання можливості дітям займатися відповідно до своїх бажань і потреб одночасно різними видами діяльності, не заважаючи один одному: дослідями, спостереженнями, малюванням, конструюванням тощо. Під час реалізації цього принципу можливі деякі суперечності: з одного боку – необхідність простору для прояву вільної активності дітей, а з іншого – обмеженість приміщень групової кімнати.

Принцип емоціогенності середовища, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини. Реалізація цього принципу передбачає організацію середовища так, щоб вона спонукала дітей до взаємодії з її різними елементами, підвищуючи тим самим функціональну активність дитини. Оточення має давати дітям різноманітні і змінні враження.

Принцип поєднання звичних і неординарних елементів в естетичній організації середовища передбачає такий підхід до оформлення інтер'єру приміщень, при якому використовувалися предмети, які спонукали дитину до роздумів. Наприклад, створення міні-музею «Невідомий ґрунт» чи «Цікаві камінчики». У сучасних дошкільних закладах широку практику використання має оформлення інтер'єру приміщень за допомогою природних матеріалів. Це вносить значне пожвавлення до стандартного планування приміщень, створює особливий, неповторний імідж дитячого садочка.

Принцип відкритості – закритості передбачає функціонування середовища як відкритої системи, здатної до зміни, корегування і, найголовніше, до розвитку. Інакше кажучи, така система має бути не тільки розвивальною, але й розвиватися. Принцип відкритості – закритості

представлено в декількох аспектах. По-перше, відкритість природі. Це передбачає включення у внутрішнє середовище зимового саду, відкритої веранди, формування «зелених кімнат» тощо. Другий аспект принципу відкритості-закритості – це відкритість культурі в її прогресивних проявах. Елементи культури – живопис, література, музика – мають носити не оформлювальний характер, а бути частиною інтер'єру. Крім цього, організація середовища має ґрунтуватися і на регіональних особливостях культури [31].

Проаналізувавши літературу, виділяємо умови для створення розвивального середовища у роботі з дітьми під час пошуково-дослідної діяльності.

Куточок природи або живий куточок – досить традиційний елемент предметного середовища дошкільних закладів, проте його оформлення і наповнення набувають нової специфіки, пов'язаної із завданнями екологічного виховання. Належно облаштований у груповій кімнаті куточок природи є базою для спілкування з природними об'єктами у спеціально створеному середовищі [35]. Відповідно до вимог Базової програми розвитку дитини «Я у Світі» штучно створений екологічний осередок повинен містити такі складові:

- календар погоди;
- щоденник тривалих спостережень за об'єктами та явищами природи;
- кімнатні рослини: тривало квітучі – бегонія, фуксія, герань, фіалка; з дрібним листям – дзвіночки, аспарагус, колеус, бегонія, герань з різьбленим листям, хлорофітум; з виразно визначеною будовою стебла, листя, квітки – драцена, кімнатний виноград, плющ, троянда, кактус; з широким щільним листям – фікус, аралія; рослини, які потребують різного догляду – алое, лимон, гемантус,цикламен;
- живі об'єкти природи – папуга, канарки, хом'як, мишки, черепаха;

- живі тимчасові об'єкти – мурахи у формікарії, ящірка у тераріуму, різноманітні комахи в інсектаріях;
- акваріум з декоративними рибками – гуппі, мечоносці, скалярії;
- модель сонячної планетної системи, глобус, схематичні зображення та фотографії космічних об'єктів, тощо;
- знаряддя та засоби для догляду за рослинами та тваринами.

Доцільно оформити у куточку природи картотеку, з якої діти дізнаватимуться про необхідні умови для життєдіяльності рослин та тварин. Захоплюючим для дошкільників є створення такої картотеки разом з вихователем: фотографування, схематичне зображення особливостей, ознак, потреб і засобів пристосування природних об'єктів; розроблення та малювання схем алгоритму догляду за різними рослинами та тваринами; систематизація готових карток з інформацією про мешканців куточка [16].

Основним та найголовнішим чинником розвитку пошуково-дослідної діяльності є створення *дитячої лабораторії*. Лабораторія створюється для розвитку у дітей пізнавальних здібностей, інтересу до дослідницької діяльності і сприяє формуванню основ наукового світогляду. У той же час лабораторія – це база специфічної ігрової діяльності дитини. Робота в лабораторіях припускає перетворення дітей в «учених», які проводять досліди, експерименти, різнопланові спостереження. Організуючи роботу необхідно урахувувати вікові можливості дітей, забезпечувати повним комплектом необхідного обладнання, навчати ними користуватися, навчати дошкільників репрезентувати результати проведення дослідів, забезпечити вільний доступ до матеріалів для самостійної діяльності. Виділяємо такі видів лабораторій: лабораторія в окремому приміщенні або екологічна кімната, в групі (міні-лабораторії), лабораторія на території дошкільного закладу. Охарактеризуємо кожен з видів [28].

Лабораторії в окремому приміщенні. Це найбільш зручна лабораторія для проведення як організованих, так і самостійних досліджень. Для неї

необхідно виділяти невелику кімнату. Бажано, щоб у ній були крани з водою та раковини. Якщо немає змоги виділити окреме приміщення, можна облаштувати лабораторію у частині екологічної кімнати. Обов'язково треба дати назву кімнаті чи куточку, наприклад «Центр науки», «Юні дослідники» тощо.

У лабораторії мають бути виокремлені місця для: проведення дослідів, приладів та облаштування, зберігання матеріалів (природного, покидькового), неструктурований матеріал (пісок, вода, тирса, пінопласт тощо), рідкісних предметів (мушлі, камені, кристали, пір'я тощо), постійні виставки, де облаштовують музей, різні колекції експонатів [43, 44].

Лабораторії на території дошкільного закладу. Лабораторія може бути оформлена по-різному. Головне, щоб в ній був різноманітний природний матеріал, з яким діти могли б експериментувати. У різноманітних ємкостях знаходяться матеріали для досліджень: пісок різного кольору, глина, природні, штучні камені різної форми і величини, шишки. Зручно, якщо поряд розташований стіл, на якому можна розмістити устаткування (лупу, дощомір, термометр та інше). Для різних досліджень використовують покидьковий матеріал: совочки, стаканчики з-під йогурту, ящики відчуттів та ін [25].

Оформлення лабораторії грає важливу роль у сприйнятті дитиною даного виду діяльності, оскільки атмосфера дослідження, заохочує дитину і вводить її у світ дитячої науки. Тож рекомендуємо, щоб на дверях лабораторії знаходилась табличка з назвою та емблемою. Емблему і назву лабораторії діти можуть придумати разом з вихователями і батьками. Обов'язково повинні бути присутні стільці та столи, що відповідають нормам, стелажі (полиці) для устаткування матеріалів. На підвіконнях можна поставити ящики з рослинами для спостереження. Штучних рослин при оформленні слід уникати. На стінах можна повісити портрети відомих учених [3].

Устаткування для досліджень обирають наступне: непридатні, дріб'язкові, зокрема пакувальні матеріали різного розміру і форми для проведення дослідів: стаканчики різного ступеня прозорості з-під йогуртів, сметани та інших молочних продуктів, коробки з-під тортів, пластмасові ложки для сиплих матеріалів, палички, трубочки (нові), папір для фільтрування (типу промокального або серветки), плоскі ємкості з-під кондитерських виробів, різноманітні баночки, коробки з-під цукерок, прозорі ємкості для піску, глини, невеликі підноси або клейонкові серветки, на яких розміщуються устаткування і матеріали для дослідів, пісочні годинники, ваги, лопатки, совочки, люстерка, компаси. Обов'язково потрібні лупи, як додаткове устаткування можна придбати мікроскопи, барометри, термометри, біноклі, комплекти для ігор з водою. Важливо пам'ятати, що мікроскоп не повинен бути складним у використанні. Краще всього підходять спеціальні дитячі мікроскопи, до яких зазвичай додаються різні препарати для досліджень. Вихователь заздалегідь готує комплект устаткування і матеріалів на кожную дитину і розміщує його на індивідуальному невеликому підносі або клейонці [31].

Дітям дуже подобається починати дослідження з ящика відчуттів. Зробити його нескладно. Треба взяти коробку з-під взуття або будь-який інший картонний (дерев'яний) ящик, кришка якого легко відкривається, таким чином ми поміщатимемо предмети всередину. З боків ящика треба зробити два отвори. Їх діаметр повинен дозволяти дитині засувати в ящик руку. До кожного отвору із зовнішнього боку треба прикріпити рукав від сорочки. Час від часу вихователь кладе різні предмети. Завдання дітей визначити їх на дотик і пояснити, за якими ознаками вони це зробили. Таку вправу на сенсорику можна проводити, наприклад, на початку заняття, помістивши в ящик предмет, що має безпосереднє відношення до обговореної теми [24].

Не менш цікавий «Будиночок для черв'яка» – акваріум або інша прозора ємкість з шарами ґрунту. У ґрунті обов'язково повинно бути сухе

листя. В акваріум поміщують декілька дощових черв'яків. Через скляні стінки діти зможуть спостерігати за їх пересуванням і за тим, як вони переробляють залишки рослин і роблять ходи у землі. Ґрунт потрібно підтримувати у вологому стані, дощових черв'яків через деякий час діти відпускають на волю. Цю ж споруду можна використати для спостереження за зростанням рослин. Особливо цікаво стежити за тим, як росте коріння цибулі. Довге коріння утворюють і гілочки тополі, які неважко знайти навесні, після обрізання дерев. Спочатку гілочку потрібно ставити у воду, а через деякий час, коли з'явиться коріння, висадити у ємкість. Щоб спостерігати було зручніше, садити рослини потрібно ближче до стінок ємкості, щоб частину коріння можна було побачити [58].

Міні-лабораторії у групі. Якщо у групі мало місця, то для самостійних дитячих досліджень достатньо буде облаштувати невеликий столик, придумати з дітьми емблему і приготувати найпростіше устаткування та матеріали. Для самостійних досліджень можна розробити різні схеми проведення дослідів. Допомагають дітям в дослідницькій діяльності малюнки-символи (долонька, око, ніс, рот, вухо), що підказують за допомогою яких органів чуття можна визначити предмет. Осередок дитячого експериментування у групі, наприклад, може бути наповнений такими матеріалами, як: картотека дослідів, ваги, годинники, зразки ґрунту, набори предметів з різних матеріалів – дерева, металу, скла однакові та різні за формою та розміром, різноманітні камінці, шишки, плоди та насіння рослин, мушлі, різноманітні ємкості, термометри, спеціальний одяг – фартухи, рукавички, маски, окуляри тощо [28].

Метеомайданчик. Облаштування у дошкільному закладі метеомайданчика не лише сприятиме розширенню знань про такі професії, як метеоролог, синоптик, а й спонукатиме дітей до самостійних спостережень та визначень стану погоди, аналізу природних явищ та виявленню взаємозв'язків між станом погоди та об'єктами природи. На ньому розташовують прилади для вимірювання сили вітру. На такому майданчику

доцільно встановити вітрячок-флюгер з позначеними сторонами для виявлення напрямку вітру, який можна зробити разом з дітьми, зокрема з побутових та непотрібних речей, стрічка з прикріпленою стрічкою для з'ясування сили вітру. Визначити силу вітру допоможе ще один прилад, його можна сконструювати таким чином: прикріпити до досить товстого мотузка паперові прямокутники різної щільності – від товстого картону до тонкої серветки. Якщо вітер розгойдує серветки, значить від легкий, якщо від його поривів гойдається навіть картонний прапорець, значить, на вулиці сильний вітер. Термометри для вимірювання температури повітря на сонці та у затінку, розмічена стійка для вимірювання величини опадів (снігу, дощу).

Дощомір – це пластмасова пляшка, яка розрізана навпіл, верхня частина якої перевернута і вставлена в нижню. Для безпеки краї дощоміра покривають ізоляційною стрічкою або іншим клейким матеріалом. На стінки пляшки можна навести кольорові поділки, для старших дітей – з цифрами, для малюків – у вигляді смужок різного кольору [21].

Своєрідний гігrometer, тобто прилад для визначення вологості повітря, можна зробити з шишок хвойних порід. У суху погоду луски шишок відкриті, у вологу – закриваються. Таким чином рослини зберігають своє насіння, захищаючи їх від намокання [33].

Діти дошкільного віку цінують те, що виростили самостійно, тому у дошкільному закладі необхідно виділити окреме місце для саду та городу. На території саду можуть рости фруктові дерева такі, як груші, яблуні, вишні тощо, ягідні рослини – смородина, порічка, агрус, малина. Яблуні та груші садять рядами на відстані 4-6 м, чергуючи з вишнями. Ягідні рослини висаджують на відстані 60-80 см одне від одного між рядами дерев. площу для городу слід планувати з розрахунком 1м на кожную дитину 5-6 років. Діти старшого дошкільного віку можуть самостійно висаджувати капусту, помідори, огірки, гарбузи, цибулю, часник, але з допомогою вихователя [62].

Отже, нами було перераховано компоненти розвивального середовища, які на нашу думку є ефективними для здійснення та провадження пошуково-дослідної діяльності для ознайомлення дошкільників з природою.

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши методичну літературу, ми визначили, що виділяють структуру дослідницької діяльності, яка включає у себе: постановку проблеми, пошук шляхів її розв'язання та побудову гіпотези, розв'язання завдань за допомогою практичних дій. Також виділено структуру дослідження, яка складається в чотирьох етапів. Перший – підготовка дітей до дослідження, другий – початок дослідження, третій – хід дослідження, четвертий етап – заключний (обговорення результатів). Отже, для правильного проведення заняття з пошуково-дослідної діяльності необхідно дотримуватись чітко визначеної структури, а саме: наявність проблемної ситуації, цілепокладання (встановлення мети), висунення гіпотези, перевірка припущень, формулювання висновків, а якщо припущення не підтвердилося, формулювання нової гіпотези, реалізація у дії, підтвердження нової гіпотези, формулювання нових висновків.

Нами проаналізовано і виділено умови та принципи створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою, оскільки саме від середовища залежить формування пізнавального інтересу дітей, вибір ходу практичних дій та досягнення конкретного результату.

До елементів розвивального середовища належать: куточок природи, лабораторії в окремому приміщенні або міні-лабораторії у групі, лабораторія на території закладу дошкільної освіти, метеомайданчик.

ВИСНОВКИ

Визначення теоретичних засад пошуково-дослідної діяльності для ознайомлення з природою дітей старшого дошкільного та узагальнення результатів проведеного експериментального дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури щодо визначення сутності пошуково-дослідної діяльності дітей старшого дошкільного віку дозволив встановити, що ця діяльність була предметом дослідження багатьох учених та в даний час залишається актуальним питанням умов створення розвивального середовища для її організації. Педагоги та психологи минулого такі, як: Л. Виготський, Ж. Руссо, М. Подд'яков, О. Запорожець та сучасники: Н. Лисенко, Г. Беленька, З. Плохій та інші займалися розробкою психологічних і методичних аспектів пошуково-дослідної діяльності дітей. У магістерському дослідженні визначено пошуково-дослідну діяльність як організовану педагогом діяльність дітей, у якій шляхом активного відкриття природи, розв'язання проблемних завдань, практично перетворювальних дій діти одночасно оволодівають новими знаннями, а також уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття. Виділено етапи розвитку пошуково-дослідної дослідницької діяльності, а саме: перший – підготовчий, або маніпулятивно-експериментальна діяльність, другий – цілеспрямоване експериментування, третій – власне дослідницька діяльність. Визначено, що пошуково-дослідна діяльність є дієвим методом використання у роботі з дітьми дошкільного віку під час ознайомлення з природою, адже за умови її використання у дітей досягається найбільш високий рівень самостійності й активності, формуються та розширюються уявлення про об'єкти, предмети, явища природи, виявляються можливості до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формуються орієнтувальні вміння, інтелектуальні та практичні дії, розвиваються мисленнєві процеси, розвивається словниковий запас, емоційна сфера, пізнавальні інтереси та потреби.

2. Внаслідок теоретичного аналізу методичних джерел та емпіричних спостережень виділено ефективні форми, методи та прийоми пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою, до яких належать: заняття, екскурсії, прогулянки, експерименти (досліди), теорії розв'язання винахідницьких завдань, метод «Моделювання маленькими чоловічками», спостереження, проектування, праця, поетапна фіксація результатів, дидактичні ігри, трудові доручення, бесіди, читання художньої літератури, показ, пояснення, порівняння, зіставлення, обстеження, створення проблемних ситуацій, активізація знань та досвіду дітей, запитання пошукового характеру. Встановлено структуру дослідницької діяльності: постановка проблеми, пошук шляхів її розв'язання та побудова гіпотези, розв'язання завдань за допомогою практичних дій. Також виділено структуру дослідження, яка складається в чотирьох етапів: підготовка дітей до дослідження, початок дослідження, хід дослідження, і заключний етап – обговорення результатів.

3. Проаналізовано умови створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою, оскільки від розвивального середовища залежить зацікавленість дітей, вибір ходу практичних дій та досягнення конкретного результату. На основі цього аналізу схарактеризовано принципи, на яких ґрунтується формування розвивального середовища закладу дошкільної освіти. Враховуючи визначені умови, ми виділили необхідні елементи розвивального середовища: куточок природи, лабораторія в окремому приміщенні або міні-лабораторія в груповому приміщенні, лабораторія на території закладу дошкільної освіти, метеомайданчик. Зазначені умови можуть бути використані педагогічними колективами закладів дошкільної освіти, а також в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в. К.: Видавництво, 2012. 26 с..
2. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. 71 с.
3. Бишовець Т., Слободянюк Л. Виховуємо «дослідників-чомусиків». *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 8. С. 24-28.
4. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
5. Беленька Г. Дитина у природному довкіллі: зауваги до освітньої лінії. *Дошкільне виховання*. 2012. №9. С. 12-14.
6. Беленька Г. В., Науменко Т.С, Половіна О.В. Дошкільнятам про світ природи : методичний посібник для вихователів дітей дошкільного. К. : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2013. 115 с.
7. Беленька Г. Експериментально-дослідницька діяльність дітей у природі як технологія пізнавального розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 11. С. 10-21.
8. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. К. : ВД «Професіонал», 2007. 512 с.
9. Веретенникова С. А. Ознакомление дошкольников с природой : учебник для учащихся пед. училищ по специальности «Дошкольное воспитание». Изд. 2-е, перераб. и доп.. М. : «Просвещение», 1973. 256 с. с ил.
10. Галяпа М., Бондар Л. Вивчення організації експериментально-дослідницької діяльності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 11. С. 29-36.

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376с.
12. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей : посіб. для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне : Волинські обереги, 2001. 212 с.
13. Горопаха Н. М. Методика ознайомлення дітей з природою: Хрестоматія. К.: Видавничий Дім "Слово", 2012. 432 с.
14. Горопаха Н. Урізноманітнення форм екологічної освіти дошкільнят. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наукових праць. Рівне, 2000. № 13. С. 64-74.
15. Грицан М., Курик М. Сучасна екологічна освіта: передумови, принципи, завдання. *Дошкільна освіта*. 2001. №10. С. 6-7.
16. Грядовкіна Ж. Організація діяльності дітей дошкільного віку щодо ознайомлення з природою. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 9. С. 56-61.
17. Дыбина О. В., Рахманова Н. П., Щетинина В. В. Неизведанное рядом. Занимательные опыты и эксперименты для дошкольников. М. : Творческий центр "Сфера", 2002. 192 с.
18. Зайцева Л. І. Розкриваємо таємниці доквілля: методичний посібник. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. 110 с.
19. Зайцева Л. Емпіричне дослідження ефективності формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про об'єкти доквілля *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 20. С. 77-83.
URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/zayceva.pdf>
20. Зайцева Л. Наукові орієнтири та методичне забезпечення ознайомлення дошкільників з об'єктами природно-предметного доквілля *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 23. С. 65-69.
URL: http://ird.npu.edu.ua/files/index_23.pdf

21. Зайцева Л. Пізнаємо довкілля разом. *Дошкільне виховання*. 2012. №8. С. 16-19.
22. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду . М. : ТЦ Сфера, 2007. 56 с.
23. Иванова А. И. Мир растений: Экологические наблюдения и эксперименты в детском саду. М. : ТЦ Сфера, 2010. 240 с.
24. Иванова А. И., Михайленко В. Я. Сезонные наблюдения в детском саду. Методическое пособие. М. : ТЦ Сфера, 2010. 80 с.
25. Иванова А. И. Экологические наблюдения и эксперименты в детском саду. Методическое пособие 2-е изд.. М. : ТЦ Сфера, 2009. 56 с.
26. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии.. Рига : НПЦ «Эксперимент», 1995. 176 с.
27. Ковтун Є. Ф. Екологічна освіта дошкільників. Суми: СОППО, 2012. 64 с.
28. Ковтун Є. Ф. Пошуково-дослідна діяльність у ДНЗ. Суми: Ніко, 2012. – 52 с.
29. Кот Н. До питання про технології екологічного виховання дошкільників: загальний підхід. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 23. С. 96-100.
URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/kot.pdf>
30. Кот Н. Куточок природи в дошкільному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 9. С. 46-51.
31. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2008. №7. С. 22-23.
32. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дошкільників. К. : Освіта, 1993. 160 с.
33. Лисенко Н. В. Організація пошуково-дослідної роботи у дитячому садку. К. : РУМК, 1990. 126 с.

34. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей: навчально-методичний посібник для вихователів, учителів, батьків. Івано-Франківськ : Сівесрія, 1999. 156 с.
35. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог. Навчально-методичний посібник для ВНЗ. К. : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.
36. Михайличенко Т., Кладієва Е., Аріна О. Інтеграція пошуково-дослідницької діяльності з різними видами діяльності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 7. С. 42-50.
37. Молчанова І. Технологія ознайомлення дошкільників з явищами неживої природи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 6. С. 25-32.
38. Николаева С. Н. Методика экологического воспитания дошкольников. Учеб.пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. 2-е изд., М.: Издательский центр «Академия», 2001. 184 с.
39. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей : учеб. пособие для студ. пед. учеб. Заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 336 с.
40. Ночасова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 6. С. 12-24.
41. Павелік Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. 2010. – 432 с. Серія «Альма-матер».
42. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників: метод. Посіб. К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.
43. Плохій З. Екологічно-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання*. 2010. №7. С. 6-10 .
44. Плохій З. Ознайомлення з природою. Найпростіші досліди. *Палітра педагога*. 2001. № 3. С. 12-16.

45. Плохій З. Я і Світ навколо. Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 9-13.
46. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч. – метод. посіб. до Базової прог. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». К.: Світич, 2010. 144 с.
47. Плохій З. Сучасний зміст екологічного виховання. Дошкільне виховання. 2008. №3. С.3-5.
48. Поддьяков А. Н. Исследовательская активность. *Детский сад от А до Я*. 2004. №2. С.10-20.
49. Поддьяков Н. Н., Говоркова А. Ф. Развитие мышления и умственное воспитание дошкольника. М. : Педагогика, 1985. 200 с.
50. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: в 2 кн.. М. : Гуманит. изд. центр Владос, 1999. 576 с.
51. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. К.: Академвидав, 2008. 456 с. Серія «Альма-матер».
52. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та інші]; наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР – Україна", 2014. – 452 с.
53. Прохорова Л. Н., Кривова Л. И., Климова Н. Р., Менщикова Л. Н. Организация экспериментальной деятельности дошкольников: *Методические рекомендации 3-е изд., испр. и доп.* М. : АРКТИ, 2008. 64 с.
54. Рыжова Н. А. Экологическое образование в детском саду. М. : Изд. Дом «Карапуз», 2001. 432 с.
55. Савенков А. И. Методика проведения учебных исследований в детском саду. Самара : Издательство «Учебная литература», 2007. 32 с. : ил.
56. Серебрякова Т. А. Экологическое образование в дошкольном возрасте: учеб. пособ. для студ. вузов. М. : Издательский центр «Академия», 2006. 208 с.

57. Суддя З. Системний підхід до формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності [Електронний ресурс] / З. Суддя, Н. Пастушенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: фіолофія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 24. – С. 139 – 149.

Режим доступу: http://www.ird.npu.edu.ua/files/syddy_pastyshenko.pdf

58. Стеценко І. Дослідницька діяльність дітей дошкільного віку в навчально-розвивальному курсі «Логіки світу». Дошкільна освіта. 2006. № 2. С. 6-10.

59. Ткачук Т. Радість пізнання Дошкільне виховання. 2002. № 9. С. 10-13.

60. Швайка Л.Л. Молодупікіна І. В. Експериментальна діяльність у ДНЗ. Х., : Вид. група «Основа», 2009. 192 с. : іл.

61. Шевцова О. А. Організація пізнавальної діяльності в ДНЗ. Х. : Вид. група «Основа"», 2009. 156 с.

62. Яришева Н. Ф. Екологічне виховання дошкільників : посібник для вихователів. К., 2001. 55 с. - (Серія «Екологія і здоров'я»)

Анкета для вихователів

Мета: дослідити стан організації пошуково-дослідної діяльності в роботі дошкільного навчального закладу, виявити роль вихователя у розвитку пізнавальної активності дитини.

1. Чи вважаєте Ви, що пошуково-дослідна діяльність є доцільною та дієвою для ознайомлення дошкільників з природою? Чому саме?

2. Які умови, на вашу думку, створені для організації пошуково-дослідної діяльності у ДНЗ та у групі в цілому?

3. Як часто Вами здійснюється планування з організації пошуково-дослідної діяльності у навчально-виховному процесі ДНЗ?

4. Чи простежується в організації роботи самостійне експериментування дітей? У чому це проявляється?

5. Як Ви підтримуєте інтерес дитини до експериментування (необхідне підкреслити):

- проявляю зацікавленість, запитую, спонукаю до надання відповіді;
- надаю емоційну підтримку, схвалюю дії дітей;
- разом з дітьми включаюся до діяльності;
- власна відповідь _____

6. З якими матеріалами дітям подобається експериментувати найбільше?

7. Які з найбільш вражаючих відкриттів зробили діти під час пошуково-дослідної діяльності, на Вашу думку?

Дякуємо за увагу

Анкета для батьків

Мета: з'ясувати обізнаність та відношення батьків до пошуково-дослідної діяльності дітей.

1. Що таке пошуково-дослідна діяльність (дитяче експериментування), та як, на Вашу думку, вона проявляється у вашої дитини?

2. З якими матеріалами та предметами подобається експериментувати Вашій дитині?

3. Чи буває так, що дитина починає експериментування вдома, яке виконувала у дитячому садочку? (підкреслити відповідь)

- часто;
- рідко;
- завжди;
- ніколи;

4. Яку участь ви приймаєте у пошуково-дослідній діяльності дитини вдома?

5. Чи ділиться дитина з вами результатами експериментування (намиви відкриттями)?
